

Беседа 3 (В къща-музей „Гео Милев“)

ПО ПЪТЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СРЕЩИ МЕЖДУ ЧЕТКАТА И ПЕРОТО

ДИАЛОГЪТ МЕЖДУ ИЗКУСВАТА В СВЕТЛИНАТА НА БЪЛГАРСКИЯ МОДЕРНИЗЪМ. ЧАСТ ПЪРВА (ГЕО МИЛЕВ)

Автор: Мари Капен, Страсбургски университет

Ръководител: Миряна Янакиева

Увод към беседи 3 и 4

Беседи 3 и 4 в Стара Загора и Сливен са посветени на автори, представящи различни тенденции в модернизма и авангарда, които се появяват в България през първите десетилетия на ХХ век. Творческите им дейности са многобройни и разнообразни, те се проявяват като художници, писатели, критици. Това, което най-много ги сближава, въпреки значителните различия, които съществуват помежду им, е общото им убеждение, че те са съвременници на епоха на драматични промени във всички области на социалния живот, което изисква фундаментално преосмисляне на предназначението на различните изкуствата, както и на техните изразни средства. Бунтът става ключово понятие за тези художници. Според тях само радикалното отхвърляне на всички предразсъдъци, норми и условности, с които е обременена традицията, ще може да освободи творческата сила на съвременния човек. Те атакуват всички форми на реализъм в литературата, живописата и другите изкуства. Призовават за това, което Гео Милев, може би най-влиятелният идеолог на българския авангард, нарича „варваризация на езика“. Този израз означава пространството на поезията да се отвори за обикновената ежедневна реч, която не е изкуствено украсена, за спонтанното и сурово изразяване на движенията на мисълта и душата. Това е един вид естетизация на безформеното и незавършеното. Това е същата идея, която Сирак Скитник, друга важна фигура на модернизма, изразява в есето си „Тайната на примитива“, в което твърди, че „всяко ново поколение иде подавено от придобитията на миналото. Вековна култура, традиции, обществени условности, авторитети - всичко това смазва непосредното у човека, и създава от него някакъв фабричен артикул в милиони еднакви екземпляри“.

Модернистите се противопоставят на реализма във всички изкуства. Те са недоверчиви към рационализма и предпочитат интуицията. Творбите им са експериментални и провокативни. В техните очи светът не е структуриран и съгласуван, а напротив, хаотичен и управляван от разрушителни сили. Ето защо те предпочитат фрагментарните форми, при които връзките между различните части могат да се възприемат само с помощта на силно асоциативна мисъл. Гео Милев защитава тази идея в известното си есе „Фрагментът“.

Първите десетилетия на XX в. са белязани от ужасяващия опит на световната война и от предчувствието за още по-ужасяваща предстояща катастрофа. Това обяснява защо за много автори от този период творческата дейност се превръща в съществена форма на заемане на позиция по отношение на реалността. Творчеството на Гео Милев е един от най-ярките примери за това.

Гео Милев, живот и идеи

Гео Милев е рядко явление в българския културен живот. Той е поет и преводач, художник и режисьор, теоретик, театрален критик. Роден е на 15.01.1895 г. в село Раднево, близо до Стара Загора, в семейството на Мильо Касабов, книжар и издател. Още много млад, той проявява склонност към изкуството – рисува карикатури, редактира ръкописни списания, събира стиховете си в ръчно изработени колекции.

Учи литература първо в Софийския университет (1911-1912), след това в Германия (1912-1914), където посещава и курсове по философия и психология. Германия внася нова модернистка ориентация в естетическите концепции на Гео Милев, ясно забележима в осемте художествени и литературни писма, които той изпраща от Лайпциг на списание „Листопад“. През 1914 г., в началото на Първата световна война, той заминава за Лондон. Там той среща Емил Верхарн, чиято поезия ще окаже трайно влияние върху творчеството му. Гео Милев е привлечен от модернизма; английската столица също му показва противоречията в буржоазното общество, които той представя в стихотворението си „Среднощ над Темза“.

През 1915 г. се завръща в България. Страната участва във войната. Гео Милев е един от малкото автори, които не са заразени от идеите на шовинизма. Поетичната му импресия „При Дойранското езеро“ и лиричната му проза „Ужасът на огнения бич“ изразяват неговите антимилитаристични идеи. По време на войната, в която служи като разузнавач, той е сериозно ранен. След бомбардировка от британски войски, снаряд го удря в главата, той страда от непоносима болка и губи дясното си око. В едно от най-известните си произведения „Главата ми...“ той пише:

Главата ми -

кървав фенер с разтрошени стъкла,
загубен през вятър и дъжд, и мъгла
в полунощни поля.

В Берлин, където заминава през 1918 г. за лечение, поетът е силно привлечен от лявото крило на експресионизма. Това течение, много модерно по онова време, настоява, че изкуството не е отражение на реалността, а представлява субективния начин на изразяване на поета, при това чрез минимум изразни средства като изолирани думи, фрагментарен портрет, ритъм, звук, цвят, отделна линия. Гео Милев става сътрудник на

списание Die Aktion, списание, което изразява бунта на интелектуалците срещу буржоазията.

Когато се завръща в България в 1919, Гео Милев става възторжен пропагандатор на експресионизма във всички области на изкуството. С изтънчен художествен вкус поставя три пиеси : *Мъртвешки танц* от Стриндберг, *Маса - човек* от Толер и *Електра* от Хуго фон Хофманстал ; работи неуморно като театрален теоретик и критик. Той запознава българската публика с художници като Ван Гог, Гоген, Роден; с писатели като Пушкин, Гьоте, Шекспир, Софокъл, Верхарн, чиито творби превежда. В списание *Везни*, чийто редактор е от 1919 до 1921, той се обявява за “нов театър”, “нова музика”, “нова живопис”, “нова литература”. Въпреки увлечението си по експресионизма, Гео Милев се обявява срещу самоцелното изкуство, призовава за човешко съдържание в него и провъзгласява художника за “пълномощник на човечеството”. Така естетиката на Гео Милев през периода на редакторската му дейност във *Везни* прави остър завой от модернизъм към реализъм.

Гео Милев приветства значителните обществени събития: Октомврийската революция, борбите на европейския пролетариат, подемот в българското комунистическо движение. През 1922 *Везни* е спряно, но Гео Милев започва нов проект с ново списание *Пламяк*, което бележи втория период от идейно-творческото развитие на поета. Гео Милев се изправя безстрашен и дързостен срещу буржоазното общество. Неговата смелост е извънредно голяма, предвид политическата реакция настъпила в България след септемврийските събития. На 9 юни 1923, след държавен преврат е съборено земеделското правителство и се установява авторитарно правителство на крайно десния политик Александър Цанков. Избухва въстание, ръководено от земеделци, анархисти и комунисти, в което участват всички групи от населението. Въстанието е жестоко потушено : 5 000 комунисти и земеделци са изклани, 15 000 са изпратени в затвор, безчетни са насилията и разрушенията. Въстанието слага начало на период на бял терор в България. Гео Милев пише *Септември*.

Поемата *Септември* създадена в чест на първата годишнина от септемврийското въстание е най-въдъхновеното произведение на Гео Милев в което се изразяват най-блестящо неговата личност и талант. Тя възпява безпределното възхищение на поета от величието на народните маси възправили се “неудържими, страхотни, велики” ; тя изразява горчивата му болка и гневен протест срещу безчовечията, с което е задушен един светъл полет на народа към свобода; същевременно е израз на несъкрушимата вяра на поета в победата над реакционните сили.

Книжка 7–8 на списание *Пламяк*, където поемата е публикувана е конфискувана и авторът ѝ е даден под съд. България е на ръба на гражданската война. На 14 април 1925, Гео Милев е осъден по ЗЗД (Закон за Защита на Държавата) на една година тъмничен затвор, глоба и лишаване от граждански и политически права за две години. Той е освободен под гаранция. Два дни по късно, на 16 април 1925, атентат в черквата „Света Неделя“ отнема живота на 134 души, между които много видни личности от политиката и армията. Полицията реагира със серия от масови арести на личности с леви убеждения, между които

и Гео Милев. На 14 май, Гео Милев отново се явява пред съда и води личната си защита на основата на правото на свобода на художествена изява. Въпреки това е признат за виновен. На 15 май е отведен в полицията за “кратък” разпит ; той не се връща.

Съдбата му остава неизвестна в продължение на 30 години. През 1954, по време на дело на генерал Иван Вълков, на бивши полицаи и военни, един от обвинените признава как са били екзекутирани жертвите на чистката от 1925 и къде са погребани. Гео Милев е бил удушен с кабел. В общ гроб в Илиенци до София е открит трупа му, разпознат благодарение на изкуственото око, което е носил след раната си от Първата световна война.

Негова дъщеря е Леда Милева, писателка, преводачка и дипломат.

Гео Милев като поет

Характеристика на времето, през което преминава Гео Милев, е изострената класова борба. Писателят успява да прозре нейния смисъл, да се ориентира в посоките на утрешния ден. За това му помага не само опитът от всичко видяно в Берлин и Лондон, но и разгърналото се революционно движение в България. Всеки ден обогатява неговия вътрешен опит, приобщава го към борещия се трудов народ. И връхната точка е Септемврийското въстание от 1923.

1922 г. бележи важен момент в творческото развитие на поета. През тази година той пише, наред със статиите и преводите си, две много важни поеми : *Ад* и *Ден на гнева*. С поемата *Ад*, Гео Милев застава категорично на позициите на левия експресионизъм. Композицията на творбата отразява суровостта на времето, което преобръща модела на историята.

Данте беше *andante*:
страх и терор без надежда.
Ний сме *presto*.
Галоп.

Трагедията на новото време е по–жестоката от средновековната; вместо да идват от света, както при Данте, съвременните хора се раждат направо в Ада. Четирите части на поемата разкриват опозицията между бедни и богати и ни припомнят кръговете на Ада. В *Ден на гнева*, Гео Милев отива още по–далеч. Поетът не само описва хилядите

Братя
Другари
Малоимотни
Граждани
Селяни -
вий млади
и стари

но и ги призовава към действие.

Поемата *Септември* е различна от всичко, което българската литература е познавала до този момент. Тя не е нито битово–героическа сюжетна творба, нито лична лирична изповед. Гео Милев създава съвсем ново по вида и по характера си произведение. *Септември* е обръщение към съвременността, образ на дълбоките промени в нея, разказ не за онова което е било, а за онова, което предстои. За Гео Милев организатор на въстанието не е нито работническата класа, нито комунистическата партия, а идеята за бъдещето, за справедливо общество без бог и без господар. Всички писали за бунта и поражението на народа преди Гео Милев, изпадат или в патетиката на въодушевлението, или в травмата на голяма тъга. Гео Милев не реагира, не скърби. Той носи у себе си народната сила. Тя е източник на образните му видения, включили в единство гротеската, романтиката и натурализма. Този преход от романтика към натурализъм се вижда в портрета на народа, който поетът изгражда:

Изпокъсани
Кални
Гладни
Навъсени
измършавели от труд
загубели от жегата и студ
уродливи
сакати
космати
черни
боси
изподрани
прости
диви
гневни
бесни
- без рози
и песни.

Борческият мироглед на Гео Милев и стремежът му към идеал проличават ясно в края на поемата :

Всичко писано от философи, поети -
ще се сбъдне!
- Без бог! без господар!
Септември ще бъде май.

Човешкия живот
ще бъде един безконечен възход
- нагоре! нагоре!
Земята ще бъде рай -
ще бъде!

Гео Милев като художник

Освен като писател, журналист, преводач, театровед, критик, Гео Милев се изявява и като художник. Неговите творби отново следват експресионизма и отразяват същите теми. Те носят същата страст и същия поглед към света.

Гео Милев започва да рисува, когато е на 4 години. Между 1909 и 1914 г., на възраст между 14 и 19 години, той пише и сам разпространява ръкописно списание, озаглавено "Изкуство", където неговите таланти на поет, преводач и художник вече се проявяват със забележителна зрялост. По-късно прави репродукции на произведения на съвременни български и чуждестранни художници, които публикува в двете си списания „Везни” и „Пламък”. Въпреки че не се смята за равен на тези художници, талантът му в тази област е неоспорим. Неговите рисунки и скици, спонтанни и непретенциозни, представляват съществен елемент от неговата художествена и духовна вселена. Тетрадките и учебниците му от гимназията са пълни със скици, показващи таланта му на карикатурист. Например един малък албум с карикатури на цар Фердинанд I Саксбургготски, монарх на България между 1887 и 1918 г., датира от 1909 г., когато Гео Милев е на 14 години.

Илюстрирал е и корици на книги, например на стихосбирка на Пол Верлен, публикувана на български език през 1922 г., на която той е преводачът, или на „Балада за Редингската тъмница“ от Оскар Уайлд.

Рисунки като „Самотен коленичил на ръба - аз гледам“ (1914), „Композиция“ (1920), „Танцуваща фигура“ (1919) и други съответстват на поетичните произведения на Гео Милев по своя провокативен дух и сложността на посланията, изразени чрез тях. Например рисунката „Композиция“ представлява два силуета с кръстосани крака, единият от които, в светло сиво, е легнал и изразява уязвимост, докато другият, изправен и в черно, гледа другия отгоре, като държи меч в ръцета си. Но голямата прилика между тези два силуета предполага, че идеята на тази рисунка е да внуши двойната и противоречива природа на Аза, носещ в себе си своя собствен палач. Контрастът със слънцата около двата силуета допълнително засилва ефекта на тази композиция.



„Композиция“, 1920

Но най-впечатляващата част от работата на Гео Милев като художник са многото му автопортрети, както преди, така и след удара, който получава в главата си по време на Първата световна война. Проницателното вглеждане на твореца в самия себе си свидетелства за методичен, решителен и безмилостен саморазпит, който търси съответствията между фините психологически състояния и материалните следи, които тези състояния оставят върху трудно разгадаемата мимическа „карта“ на човешкото лице.

Библиография:

Едвин Сугарев. Българският експресионизъм. Народна просвета, С., 1988.

Елка Димитрова. Модернизмът – преподаване и мотивиране за изучаване.

<https://liternet.bg/publish/edimitrova/modernizmyt.htm>

Ружа Маринска. Гео Милев и българският модернизъм

https://geomilev.com/pdf/Geo_Milev_and_Bulgarian_Modernism.pdf

Българският модернизъм, уебсайт/Site Web <http://bgmodernism.com/>